

S. Yu. Surhova

**USE OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES
IN THE PROCESS OF FORMING OF READINESS
TO PREVENTIVE ACTIVITY OF STUDENTS
OF POLYTECHNIC INSTITUTE OF HIGHER**

Theoretical and practical aspects of preparation of students of a technical college are considered. Use of interactive technologies during formation of readiness for preventive activity of students of a technical college is analyzed.

УДК 378

Т.В. ЯЦУЛА

**ДОЗВІЛЛЯ ШКОЛЯРІВ
У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ВИМІРІ**

Стаття присвячена аналізу дозвілля школярів в аспекті соціокультурного підходу. Автор констатує, що розробка змісту, форм, методів в організації дозвілля має будуватися з урахуванням соціокультурної реальності.

Пропонована стаття зацікавить професіоналів усіх рівнів у галузі освіти.

Проблема організації дозвілля школярів розв'язувалась і розв'язується в площині соціології, культурології й освіти. Процес соціалізації особистості відбувається у конкретній соціокультурній реальності. На основі освоєння дитиною поля соціокультурних норм і правил відбувається формування його ціннісно-орієнтаційної системи.

Соціокультурний підхід як базовий методологічний принцип у теоретичному і методичному обґрунтуванні нових шляхів до організації дозвілля школярів розглядається нами в контексті розуміння культури, як простору розвитку сучасного школяра. Спираючись на загальнофілософське визначення культури як

специфічного способу організації і розвитку людської життєдіяльності, представленого у продуктах матеріальної і духовної праці, у системі соціальних норм і закладах, у духовних цінностях, у сукупності відносин людей до природи, між собою і до самої себе можна визначити, що це поняття розглядається в наступних напрямках:

- як спосіб життєдіяльності;
- як процес створення матеріальних і духовних цінностей;
- як система відношень людини до соціуму.

Для нашого дослідження важливо з'ясувати взаємозв'язки культури з соціумом життєдіяльності людини, що надасть можливість обґрунтувати нові підходи до організації дозвілля школярів.

Тлумачення культури як історично визначеного рівня розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, який має вираження в типах і формах організації життя і діяльності людей, у їх взаємовідношеннях, а також у створюваних матеріальних і духовних цінностях, свідчить, що ця категорія пов'язана з особливостями життя і діяльності людини.

Центр культури становлять загальнолюдські цілі та цінності, а також історично сформовані способи їх сприйняття. Але, виступаючи як загальне явище, культура сприймається, освоюється і відтворюється кожною людиною індивідуально, обумовлюючи її становлення як особистості.

Виходячи з зазначених положень, можна констатувати, що дозвілля школярів, з одного боку, є виявом особливостей культури сучасного соціуму, з іншого – специфічним переломленням процесу соціалізації особистості. У зв'язку з цим постає питання про мету і завдання, які є найважливішими при моделюванні дозвілля школярів, про умови, які сприятимуть розвитку особистості школяра в сфері його дозвіллєвого часу; про відповідну методичну базу для використання дозвілля як важливого соціокультурного простору розвитку особистості.

Науковий пошук відповідей на ці питання базувався на осмисленні соціокультурного підходу як важливого методологічного принципу освіти.

Український учений-філософ В.С. Ларцев, аналізуючи соціокультуру, фіксує, що у функціональному плані культура і суспільство зустрічаються в ході формування людини в епігенезі – у вигляді двостороннього процесу культурації і соціалізації індивіда. Це в гносеологічному відношенні породжує суперечливість трактувань його механізмів. Одні вчені розглядають формування людини й особистості, як цілеспрямовану діяльність державних і недержавних інститутів з вироблення в індивідуума необхідних для нормального функціонування суспільства психічних і моральних якостей і властивостей. Другі вважають, що цей процес не піддається свідомому регулюванню, а є результатом стихійного залучення індивідуума до навколишнього культурного середовища, його природною адаптацією до нього. Треті акцентують увагу на тому, що становлення людини в епігенезі обумовлено не тільки зовнішніми предметними впливами, засобами суспільства і культури, але й актами його внутрішньої психічної активності [2, 108].

Процес реформування системи освіти на сучасному етапі, на думку В.С. Ларцева, пов'язаний зі своєрідністю біологічних і космопсихічних властивостей людей, які від народження несуть у собі природну схильність (потенціал) трансформації за певних соціокультурних умов в особистість. У результаті, формування людини в будь-який час і в будь-якому суспільстві має свої особливості. Цей процес у значно більшій мірі трансцендентний та, відповідно, у значно меншій мірі піддається організаційному оформленню. Тому метою всіх можливих педагогічних впливів на дитину в епігенезі має бути не розвиток у неї типових психічних здібностей і властивостей, а пошук і вирощування (правильніше навіть сказати “пестування”) унікальних якостей її індивідуальності, розвитку кармічних потенцій його “Я”. Завданням же суспільства повинне стати створення максимально вільних соціокультурних умов для саморозкриття творчого потенціалу кожної людини. Інакше кажучи, формування особистості, як вищого рівня розвитку індивідуальності людини, в істотно більшою мірою, у порівнянні з більшістю інших людей, обумовлено

унікальністю взаємопереплетення трьох основних детермінант цього процесу: природи, суспільства і культури [2].

У зв'язку з цим виникає необхідність звернутися до витоку поняття "соціокультура".

Зміст життєдіяльності людини визначається спрямованістю особистості на осмислення, пізнання, актуалізацію загальнолюдських цінностей, які є конструктами культури. Освоює людина цей конструкт через діяльність, яка разом з поведінкою і спілкуванням "забезпечує відтворення і розвиток усіх компонентів людського світу: штучно створеного людиною предметного середовища (другої природи), складної системи людських стосунків, соціальних інституцій і духовного життя суспільства [6, 289].

В.С. Степін зазначає, що передумовою й умовою цього відтворення і розвитку є існування надбіологічних програм поводження, спілкування і діяльності, що у своїй сукупності утворюють історичну соціальну пам'ять, що розвивається. Ці програми представлені зразками, розпорядженнями, знаннями, навичками, ціннісними орієнтаціями, цільовими настановами, ідеалами і нормами діяльності і т.д. Вони і складають саму культуру, яка їх зберігає, транслює, а також генерує як результат людської творчості. Учений визначає три прошарки програм, що транслюються в культуру: діяльність, поведінка, спілкування.

Перший представлений реліктовими програмами, які є "своєрідними уламками" минулих культур, що втратили цінність для суспільства нової історичної епохи, проте є регулюючими для деяких видів спілкування і поведінки людей. До таких культурних феноменів відносяться багато традицій і звичаїв, які походять з минулого людства.

Другий прошарок культурних утворень – це програми діяльності, поводження і спілкування, основне призначення яких – забезпечити відтворення існуючих форм соціального життя. Частина цих культурних феноменів виникає як вираження запитів і потреб суспільства. Інші формуються на попередніх етапах соціального розвитку і потім уписуються (піддавшись певним змінам) у нову суспільну структуру.

Третій прошарок представлений сукупністю програм майбутніх, потенційно можливих видів і форм людської діяльності. Ці феномени культури виражають її прогностичні функції. До них можуть бути віднесені знання про закономірності зміни об'єктів, ще не залучених суспільством до масового практичного освоєння, нові прийоми і методи розумової діяльності, нові ідеали громадського життя, моральні вчинки, що можуть перетворитися в еталони поведінки людей у майбутніх соціальних спільнотах.

Людина в системі діяльності виступає для себе і для інших у двох планах: як об'єкт і як суб'єкт. Як діяльна істота, вона у процесі практики перетворює не тільки природні і соціальні об'єкти, але змінює й саму себе як суб'єкта діяльності. Вона активно створює середовище, продуктом якої є. Розширюючи коло об'єктів своєї діяльності, опредмечуючи в них себе, людина перебудовує систему своїх відносин і форм спілкування. На цій основі розвивається її усвідомлення самої себе, своїх відносин з іншими, свого власного духовного світу. І в цьому процесі, відзначає В.С. Степін, формуються і функціонують особливі типи категорій, за допомогою яких виражені визначення людини як суб'єкта діяльності, структури її спілкування, її відношення до інших людей і суспільства в цілому, до цілей і цінностей соціального життя. Тому в кожному типі культури є специфічний для неї категоріальний склад свідомості, що поєднує у своєму змісті як моменти абсолютного, постійного (що відтворює глибинні інваріанти людського буття, його атрибути), так і моменти відносного, історично мінливого (що відтворюють особливості культури історично визначеного типу суспільства, властиві йому форми і способи спілкування і діяльності людей, збереження і передачі соціального досвіду, прийняту в ньому шкалу цінностей) [6, 290].

Категорії, що у своїй єдності визначають бачення і спосіб осмислення світу, властиві даній культурі, сприймаються як світоглядні універсалії, що складають підґрунтя даної культури.

Для людини, сформованої відповідною культурою, зміст системи її універсалій найчастіше є тим, що саме собою розуміється, "презумпцією", відповідно до якої вона буде свою діяльність і

яку вона звичайно не усвідомлює як глибинне підґрунтя свого світорозуміння і світовідчуження. Типи світорозуміння і світовідчуження, що властиві різним типам суспільства, визначені різним змістом категорій, які є підґрунтям культури.

Так, наприклад, коли мова йде про категорію “дозвілля”, тої сутність виражається не тільки в тих визначеннях, які подаються в роботах філософів, соціологів, культурологів. Дозвілля як категорія культури насамперед включене в тканину повсякденної мови – коли ми несвідомо користуємося цією категорією, яка організує зміст слова. Як універсальна категорія культури дозволяє функціонувати у творах мистецтва, у повсякденних уявленнях людини про форму життєдіяльності і т.д. Філософська і соціологічна експлікація цієї категорії з’являється лише як один з аспектів її соціокультурного змісту. Всі основні значення і смисл “дозвілля” як категорії культури необхідно розглядати з урахуванням її входження в категоріальний склад мислення того чи іншого історичного типу соціуму.

При такому підході категорія дозволяє завжди виступає у своєму історично конкретному вигляді, що забезпечує не тільки осмислення і розуміння, але і переживання світу людиною. Ця філософська позиція є методологічною основою при розгляді дозволя школярів як соціокультурного явища, якому властиві специфічні для визначеного суспільства, визначеної вікової групи функції, принципи, форми.

На думку М. Мід, [5] є три типи культур, властиві людству: постфігуративний, кофігуративний і префігуративний. Префігуративний тип культури М. Мід фіксує в суспільствах, які знаходяться в первісному стані; кофігуративний – у “піонерських” об’єднаннях людей, що освоюють нові землі, а постфігуративний змодельована. Цікаво, що відрізняються вони насамперед традиціями взаємин різних вікових груп усередині соціуму.

У префігуративному типі культури моделлю життя, поведіння, незаперечним авторитетом для молодших поколінь є люди, старші за віком. Інформація, якою володіють старші, сприймається молодшими як безсумнівно достовірною, точною, до-

статня. Цінності старшого покоління є такими, що самі собою розуміються і єдино можливі. Внутрішнє почуття природного взаємозв'язку органічної наступності поколінь у всіх представників такої культури настільки глибоке, що не завжди має потребу в усвідомленні, вербалізації. Людина в такій культурі відчуває себе, як правило, упевнено, комфортно, тому що вона захищена у прямому і переносному значенні старшими. Вона має виразний образ майбутнього, що відтворює минуле; ясну формулу змісту і мети життя. Сьогодні для неї – засіб збереження і відтворення минулого, тому вона не має потреби в будь-яких змінах життя. Людина ефективно діє в стандартних обставинах і звичній обстановці, але вона не креативна. Префігуративний тип культури характерний у даний час для авторитарної педагогіки.

Кофігуративний тип культури, як правило, обмежений одним поколінням. Ця культура менш різноманітна, більш поверхнева, ніж префігуративна, але більш гнучка і відкрита. У ній переважно взаємодіють, реально живуть поряд однолітки. Вони задають один одному модель поведінки; живуть "тут і тепер", минуле їх не цікавить, а майбутнє бачиться лише "у загальному виді". Мета і зміст їхнього життя прагматичні. Людина, що живе в такій культурі, обмежена у своїх знаннях, уміннях і цінностях, відноситься, як до неминучості, до змін життя у певних межах. Суспільне буття для неї важливіше індивідуального існування. Її колективістські прагнення витісняють у ній прагнення бути індивідуальністю. Вона, як правило, здатна витримати значні навантаження, труднощі, ефективно діяти в нестандартних ситуаціях, особливо в групі. Але при цьому зазнає серйозних труднощів у міжвіковому спілкуванні і взаємодії, тривожна, недостатньо упевнена в собі. Сьогодні такий тип культури можна знайти в співтовариствах, юнацьких компаніях.

Постфігуративний тип культури характеризується орієнтацією суспільства, старших поколінь на більш молодих як на зразок, авторитет. Молодші покоління стають учителями дорослих, а старші найчастіше відмовляються від своїх цінностей, знань, технологій. Це може призводити до вибуху відкриттів, створенню

великих матеріальних цінностей, стимулювати творчі процеси великих мас молоді, підвищувати в них почуття власної значимості. Людина в постфігуративній культурі акцентована на новаторстві, вільна від традицій, стереотипів і “забобонів” минулого. Її модель життя будується на повному запереченні минулого, на знецінюванні сьогодення. Вона орієнтована винятково на майбутнє, образ якого ідеалізований і неясний. Мета і сенс життя людини – побудова такого майбутнього, яке ще ніколи і ніде не існувало, через руйнування звичного, устояного. Найчастіше людина в такій культурі самовпевнена, цілеспрямована, ініціативна, самодостатня і не здатна до рефлексії і духовного самовдосконалення.

Безумовно, ці типи культур у сучасному суспільстві не існують автономно. Переплітаючись між собою, вони виражаються в специфіці субкультур.

Які ж особливості соціокультурної ситуації впливають на розвиток сучасного школяра? О.В. Листвіна, аналізуючи цю проблему виділяє такі риси соціокультурної ситуації сучасності: розширення культурного простору, існування, зіткнення реалій різних культур, з'єднання і співіснування різних форм знань, розмитість і відсутність меж знання, різних видів діяльності, способів пізнання, відмова від жорсткого планування майбутнього [3].

Розширення культурного простору спостерігається практично в усіх сферах життя. Комп'ютеризація відіграє значну роль у цьому процесі. Змінюються просторові способи спілкування й інформаційні зв'язки. Особистість формується і діє тепер у розширеному просторі, поширюючи сферу свого впливу на більшу кількість людей. Можливості культурної самоідентифікації особистості в сучасному суспільстві невимірно широкі, завдяки чому вона стає багаторівневою, більш об'ємною, розширюючи в такий спосіб своє внутрішнє особистісне культурне поле. Зіткнення реальностей різних культур, релігій, народів, що існували до цього часто автономно, у різних культурних вимірах змінює в цілому світ культури, світ людини.

“І в теоретичному, й у художньому мисленні – відзначає В.С. Біблер – формується нова всезагальна орієнтація розуму на

ідею взаєморозуміння, спілкування через епохи, а класична орієнтація на “чоло століття освіченого”, що піднімається сходами пізнання, усе більш виявляється не домінантою, а тільки однією зі складових нового розуміння. Можна, загострюючи, сказати так: розум, що повинен обґрунтувати ідею “знання-сила!”, іде в тінь (у власному русі до межі він замикається “на себе”, відсторонюється від самого себе в усій своїй цілісності і завершеності) перед розумом, орієнтованим на такі форми розуміння світу і людей, що якимось аналогічні, передусім формам естетичного, художнього освоєння буття” [1, с. 306-307]. Але в цих формах творчості вже споконвіку діє не схема сходження (“я – карлик, але стою на плечах гіганта”), теоретичного прогресу, але схема трагедійної, драматичної дії (“явище take-to, ті ж і...”). Але в ХХ ст. з’ясовується, що і розвиток теорії будується за схемою історії мистецтва (виявляється, що схема історії мистецтва має якийсь загальний зміст). Галілей не менше знає про світ, ніж Ейнштейн, а Аристотель – не менше, ніж Галілей (у чомусь більше знає один, у чомусь – інший, але суть не в цьому). Вони просто знають різне. Навіть так: вони мають різні смисли розуміння, актуалізують у нескінченність різні грані і можливості нескінченного можливого буття [1, с. 306-307].

Послання і співіснування різних форм знання з атрибутом сучасного етапу розвитку культури, для якого характерне перевагування не твердої схеми, що задає чіткі правила дії, а м’якого, еkleктичного поля культури, що постійно змінюється в часі і просторі.

Фрагментарність світу культури дозволяє “ліпити” власний культурний простір, співвідносно зі своїми принципами, філософськими, етичними концепціями. Таким чином, мозаїчність світу стає умовою гнучкого культурного існування, об’ємного бачення і структурування культури [3].

Розмитість, відсутність меж знання, різних видів діяльності, способів пізнання дає можливість занурення в глибину культурного процесу. Розмивання раніше чітких рамок і схем культурних, соціальних стереотипів призводить до взаємозалежності і

взаємозв'язку багатьох дій, явищ. Елементи, які застосовуються в одних сферах людського життя, використовуються дуже активно для інших цілей. Усі ці особливості сучасної соціокультурної ситуації проявляються у відмові від твердого планування майбутнього.

Однак, на думку О.В. Листвіної, саме така відмова від пасивного чекання дає можливість для конструювання реальності в культурному й іншому напрямках, конструювання культурної реальності, конструювання особистості, вчинку, соціуму відповідно до мінливого і гнучкого картинною сьогоднішнього буття [3, 4].

Сучасна соціокультурна ситуація кардинально змінює стратегію освіти і виховання зростаючої людини.

Структурування культурного простору у процесі виховання учнів у традиційній педагогіці ґрунтувалася на наступних чинниках: розумова культура, моральна, правова, фізична, економічна, естетична і інші, які відповідають різним видам діяльності людини. У даний час усе більш активно обговорюється "горизонтальне" бачення культури в розвитку особистості дитини. Культура розглядається як взаємоінтегрований комплекс трьох складових: інформаційної, технологічної, аксіологічної [4, 54].

Інформаційна складова культури виникає в процесі засвоєння дитиною знань, базових для людства, конкретного суспільства, етносу, групи людей. Системоутворюючими інформаційної складової культури є антропологічні знання, усвідомлення себе як особистості, індивідуальності, суб'єкта діяльності.

Технологічна складова культури виникає в процесі оволодіння дитиною сукупністю операціональних і інтелектуальних умінь і навичок, що забезпечують високу якість її діяльності, високий рівень відповідності вимогам, які пред'являються суспільством, оточуючими людьми, самою людиною до результатів її діяльності, і пов'язана з цим процесом

Аксіологічна складова культури виникає в процесі інтеріоризації дитиною традиційних і актуальних загальнолюдських і групових цінностей.

Усі ці складові знаходять своє відтворення в субкультурах, які, по суті, є інтеграцією культури в певну спільність людей.

Кожна дитина, у залежності від віку представляє собою, з одного боку, певну субкультуру, з другого – конкретний результат культурного становлення особистості, обумовлений середовищем, соціумом, в якому вона живе і формується. Субкультура в кожній дитині проявляється через її внутрішній соціокультурний світ і реальне буття.

Соціокультурний світ дитини являє собою її соціально-педагогічну характеристику, що визначає своєрідність сприйняття нею навколишньої дійсності (середовища життєдіяльності), реагування на неї і прояву в ній у процесі соціальної зміни її особистості відповідно до віку. Він характеризує типові реакції, відносини і поведіння в конкретному соціумі.

Існує типовий і індивідуальний соціокультурний світ дитини. Типовий – це соціокультурний світ, характерний для визначеного віку. Він підкреслює природне в сприйнятті і реакціях дитини на даному віковому етапі. Виділяється він з урахуванням знання закономірностей вікового і соціального розвитку і виховання дітей. З його допомогою можна оцінити своєрідність соціального розвитку дитини даного віку, її відповідність чи невідповідність у розвитку, набуття соціального досвіду як особистості. Інакше кажучи, через типовий соціокультурний світ можна визначити хід соціалізації дитини, її відповідність віку й рівню соціального розвитку і виховання.

Індивідуальний соціокультурний світ свідчить про особливості соціального розвитку і виховання даної конкретної дитини, її індивідуальну своєрідність. З його допомогою можна оцінити рівень відповідності чи невідповідності, випередження чи відставання процесу соціалізації на даному етапі. Кожна дитина винятково індивідуальна, і в той же час вона типова у залежності від її віку, рівня соціального розвитку і виховання.

Соціокультура учнів підліткового і старшого шкільного віку найбільш характерно проявляється в сфері їхнього дозвілля, тому що ця частина їх життєдіяльності значною мірою не регламентована соціальними інститутами і тому більш об'єктивно відображає якісні характеристики соціалізації.

Таким чином, соціокультурний підхід дає можливість проаналізувати динаміку сфери розвитку особистості в сфері її дозвілля, характер впливу на неї навколишнього середовища, усвідомити реальний процес зміни суб'єкта під впливом соціокультурних факторів, і на цій основі створити таке середовище виховання процесу в сфері дозвілля школярів, яке в результаті впливу на процес особистісного розвитку учнів підліткового і старшого шкільного віку.

Для цього, насамперед, необхідно визначити, що являє собою ця реальність. Виявити ті вікові особливості, які відбиті в специфіці дозвілля учнів і які впливають на процес соціалізації підліткового покоління.

ЛІТЕРАТУРА

1. Библер В.С. Человек. Культура // Человек в системе наук. – М.: Наука, 1989. – С. 301-317.
2. Ларцев В.С. Социальные и культурные детерминанты формирования личности. Монография. – К.: Принт-Экспресс, 2002. – 430 с.
3. Листвина Е.В. Современная социокультурная ситуация и проблемы продуктивного образования // Школьные технологии. – 1999. – № 4. – С. 4-59.
4. Максакова В.И. Педагогическая антропология: Учебное пособие для студ. высших пед. учеб. заведений. – М.: Издательство "Академия", 2001. – 208 с.
5. Мид М. Культура и мир детства. – М., 1988. – 302 с.
6. Степин В.С. Философское познание в динамике культуры. // Человек в системе наук. – М.: Наука, 1989. – С. 285-301

T. V. Yatsula

LEISURE OF SCHOOLBOYS IN THE SOCIOCULTURAL MEASURING

The article is devoted to the analysis of leisure of schoolboys in the aspect of sociocultural approach. An author establishes, that development of maintenance, forms, methods in organization of leisure is to be built taking into account sociocultural reality. The referred article will interest the professionals of all levels in industry of education.